

Vakıflar Dergisi

Yıl: Haziran 2018 • Sayı: 49

Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları

VAKIFLAR DERGİSİ

Yıl: Haziran 2018 - Sayı: 49 Hakemli Dergidir.
Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

TÜBİTAK ULAKBİM
Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından taranmaktadır.

Sertifika No: 16651
ISSN: 1011-7474

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Dr. Adnan ERTEM

Yayın Koordinatörü

Rifat TÜRKER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Adnan TÜZEN

Yayın Yönetmeni

Mehmet KURTOĞLU

Editörler

Hüseyin ÇINAR, Fatih MÜDERRİSOĞLU

İngilizce Editörü

Miyase KOYUNCU KAYA

Tashih

Hasan DEMİRTAŞ

Dergi Sekreteryası

Hasan DEMİRTAŞ

Yayın Kurulu

Prof.Dr. Mehmet BULUT	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Yılmaz KURT	Emekli Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Ali YILMAZ	Pamukkale Üniversitesi
Doç.Dr. Miyase KOYUNCU KAYA	TODAI
Dr. Öğr. Üyesi Fatih MÜDERRİSOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Murat YILMAZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Hakkı ACUN	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Mahmut AK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet AKGÜNDÜZ	Amsterdam Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof.Dr. Abide DOĞAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Géza DAVID	Macar Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Özer ERGENÇ	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Süreyya FAROQHI	Bilgi Üniversitesi
Prof.Dr. Zekeriya KURŞUN	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KAYA	Emekli Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Yunus KOÇ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Heath W. LOWRY	Bahçeşehir Üniversitesi
Prof. Dr. İlber ORTAYLI	Galatasaray Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin SUBAŞI	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof.Dr. Eugenia KERMELİ ÜNAL	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Aysıl TÜKEL YAVUZ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Musa YILDIZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vefa ÇOBANOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Dr. Rhoads MURPHEY	Emekli Öğretim Üyesi
Evangeila BALTA	Ulusal Yunan Araştırma Vakfı / Yunanistan
Mehmet Çetin	Araştırmacı

Yayın ve Danışma Kurullarındaki isimler unvan ve soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukuki mesuliyeti yazarına aittir.

Yazışma Adresi:

T.C. BAŞBAKANLIK

Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı
Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı. No: 10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE
Tel: (0312) 5096000 - Faks: (0312) 324 47 22
e-posta: vakiflaryayin@yahoo.com - web: www.vgm.gov.tr

Tasarım & Baskı:

Semih Ofset S.E.K. Yayıncılık
www.semihofset.com.tr - 0 312 341 40 75

İÇİNDEKİLER

XV-XVII. Yüzyıllarda Silistre’de Su Vakıfları	9
Water Waqfs of Silistre at XV-XVII. Centuries	
Ahmet Köç	
Hurufat Defterlerine Göre 18. Yüzyılda Palu.....	21
Palu in the 18th Century According to the Hurufat Registers	
Enver Çakar	
Mardin Mimarisinin Bilinmeyen Bir Kesiti: Şeyh Şeyhullah Camii	41
An Unknown Section of Mardin Architecture: Sheikh Sheikhullah Mosque	
Birgöl Açıkyıldız Şengül	
Gümüşhane Maden Emini Sadullah Efendi’nin Vakıfları.....	85
Mine Fiduciary Sadullah Efendi’s Waqfs in Gümüşhane	
Adnan Tüzen	
Vakıf Taşınmazların Kira Bedellerinin Tespitinde Karşılaşılan Sorunların Analizi.....	113
An Analysis of Problems Encountered in Determination of Rental Value of Waqf Rentals	
Yeşim Aliefendioğlu - Coşkun Turgut	
Türkiye’de Vakıflar Üzerine Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi (1984-2016)	129
The Bibliometric Analysis of the Postgraduate Theses on Awqaf in Turkey (1984-2016)	
Muhammed Emin Durmuş - Süleyman Kaya	
Gerede (Krateia) Arastalar Bölgesi’nin Sosyo-Kültürel Sürdürülebilirlik Bağlamında İrdelenmesi.....	145
In the Context of Socio-Cultural Sustainability Examination of Gerede (Krateia) Arasta Region	
Çiğdem Belgin Dikmen - Ferruh Toruk	
Deniz Müzesi’nde Sergilenen Tarihi Kadırga	167
The Historical Galley Exhibition in the Naval Museum	
Nalan Dönmez Yakarçelik	
Çoruh Barajları Suları Altında Kalan Tarihi Üç Caminin Taşıma Ve Rekonstrüksüyon Uygulamaları Hakkında Bir Değerlendirme	185
An Evaluation of the Relocation and Reconstruction Applications of Three Historical Mosques Submerged under the Water Of Çoruh Dams	
Seyfi Başkan	
Kitâbiyât	211

XV-XVII. Yüzyıllarda Silistre’de Su Vakıfları

Ahmet Köç*

Öz

Vakıf gayrimenkulleri kurulduğu bölgenin imkânlarına bağlı olarak, gelir getiren bir takım sektörlerle yönlendirilmiştir. Vakıf müesseselerinin iktisadî açıdan girişimciliği şehirler bazında yapılacak araştırmalarla tespit edilebilecek bir husustur. Bu bağlamda Doğu Rumeli’de Tuna Nehri kenarında kurulmuş Silistre vakıflarının yerel imkânlarla nehir ve su kaynakları üzerindeki sektörlerde yürüttükleri faaliyetler çalışmada ele alınacaktır. Böylece Doğu Rumeli’de hangi su vakıflarının kurulduğunu, vakıfların bölgesel potansiyelleri ne derece kullanabildiklerini ve iktisadî alanlardaki hâkimiyetlerini tespit etmek mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Silistre, Su Vakıfları, Tuna Nehri.

Water Waqfs of Silistre at XV-XVII. Centuries

Abstract

Waqf properties were used in a number of revenue-generating sectors depending on the facilities in the region where they were set up. Economic entrepreneurship of waqf institutions is a subject that should be studied on a city by city basis. In this context, this study discusses the kind of activities carried out by local sectors engaged with rivers and water resources in cooperation with Silistre waqfs established on the banks of the Danube River in Eastern Rumelia. Thus, it will be possible to determine to which extent water waqfs, of eastern Rumelia used the regional commercial potentials and hence their dominance in economic areas.

Keywords: Ottoman, Silistra, Water Waqfs, Danube River.

* Doç. Dr. Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, akoc@balikesir.edu.tr

Giriş

İhtiyaç kavramından hareketle gelişen vakıf kurumları, Osmanlı devrinde akar ve hayrat çeşitliliği bakımından çok çeşitli şekiller almıştır. Osmanlı vakıflarının faaliyet alanları güçleri nisbetinde olmuştur. Küçük vakıfların aksine; padişah, hanedan üyeleri veya askerî sınıf mensuplarının kurdukları vakıflar gerek sektörel, gerekse malî açılarından büyük faaliyetler yürütmüşlerdir. Esasında padişah, hanedan üyeleri veya askerî sınıf mensuplarının hayatları incelediğinde onların; hangi alanlarda vakıflar kurduklarını tespit etmek mümkün olabilmektedir. Zira bu kişilerin kurdukları vakıfların bölgeye, şehre veya halkın taleplerine göre şekillendiği görülür. Bu yüzden günümüzde vakıf araştırmacıları, belli bir kişiyi veya bölgeyi seçmek suretiyle o bölgenin vakıf profiline detaylı olarak çıkarabilmektedirler.

Belirtilen şekildeki bölgesel çalışmalar yoluyla; vakıfların söz konusu o bölgelerde hangi sektörlerle hâkim olduğunu, yatırımlarını nerelere yaptığını ve ne kadar istihdam oluşturduğu sorularına cevap verebilmek mümkün olacaktır. Bu sayede vakıfların bölgesel imkânlardan faydalanıp faydalanmadıklarını; faydalanmış iseler bunları hangi sektörlerde başardıklarını vakıf gayrimenkullerinden tespit etmek mümkün olabilecektir.

Osmanlı ülkesinin coğrafi olarak genişliği ve farklılığı; vakıfların bölgesel imkânlardan faydalanabilmek için değişik iş kollarında faaliyet göstermelerine yol açmıştır. Bu yüzden şehirlerin deniz, nehir veya göl kenarında bulunması önemli birer avantajdır. Aynı şekilde şehirlerin maden yataklarına¹ yakınlığı, tekstil hammaddelerine² ulaşılabilirliği, ticaret merkezinde³ bulunmaları ve kutsal bölgelere giden yollar⁴ üzerinde bulunmaları gibi husus

1 Osmanlı sınırları içerisinde maden yatakları Anadolu ve Rumeli’de farklı noktalarda karşımıza çıkmaktadır. Elbistan, Ergani, Gümüşhane, Küre, Keban, Drama, Kratova, Nova Brdo, Samakov, Selanik ve Üsküb, Osmanlı Devleti’nin önemli maden yataklarıdır.

2 Anadolu’da önemli tekstil merkezleri olarak Bursa, Tokat, Konya, Ankara, Antep, Kayseri; Balkanlarda ise Selanik, İskeçe, Şam, Halep, Kudüs ve Pravadi sayılabilir.

3 İstanbul, İskenderiye, Bağdat ve Selanik örnek gösterilebilir.

4 İstanbul’dan Mekke, Medine’ye giden yollar üzerinde bulunan şehirler bu kategoridedir. Kurulan vakıfların hacılara ve yolculara hizmet vermeleri dikkate alındığında; Hac yolları açısından Halep, Şam, Kudüs daha fazla ön plana çıkmıştır.

lar, şehirleri iktisadî bakımdan avantajlı duruma getirmiştir. Doğal kaynakların oluşturduğu imkânlarla büyüyen şehirlerin daha farklı gelişim çizgilerinin olduğu, yapılan araştırmalardan anlaşılmaktadır.⁵ Çünkü Ortaçağ toplumlarında iktisadî açıdan kaynaklara ulaşılabilirlik ve ulaşılan kaynaklardan yararlanabilirlik günümüze göre daha zordur. Bu yüzden vakıf müesseselerinin doğal kaynaklardan ne derece faydalandığı, sektörel anlamda bu kaynakları akarlara ne derece dönüştürebildiklerine yakından bakmak gerekmektedir. Vakıf müesseseleri durağan olmadığına göre vakıf kurucularının bahsedilen bölgesel imkânları görmemeleri, onlardan istifade etmemeleri düşünülemezdi.

Silistre şehrinin gelişimine yukarıda anlatılan hususlar çerçevesinde bakıldığında, benzer bir durum görülmektedir. Tuna Nehri kenarında kurulmuş Silistre şehrinin suyun potansiyelinden, nehir ticaretine bağlı olarak iskele çevresindeki iktisadî faaliyetlerden yararlanmaması düşünülemezdi. Bu yüzden çalışmada, Silistre vakıflarının faaliyet alanları sorgulanırken esas olan, suya hükmeden veya su ile bağlantılı sektörlerde faaliyet gösteren vakıfların ne derece yatırımcı olduklarını vurgulamak temel çıkış noktamızdır. Söz konusu bu çalışmada, Silistre’deki çeşme, sebil, kuyu, sarnıç gibi su vakıfları yanında; köprüler, değirmenler, hanlar, bedestenler veya dükkânları ile Tuna Nehri’nin dolaylı gücünü arkasına almış olan vakıflardan da bahsedilecektir. Bu nedenle çalışmada sadece vakıf hayrâtı değil, aynı zamanda vakıfların akarâtına da bakılarak Silistre bölgesinde kurulan vakıfların Tuna, Küçük ve Büyük Kamçı nehirlerinin su potansiyelinden ne derece faydalandıkları incelenecektir.

Çalışmada, Silistre bölgesinin seçilmesinde; bölgedeki nehir, dere gibi su yataklarının fazlalığı etkili olmuştur. Çalışmada sondaj metodu ile önce tapu tahrir ve evkaf defterlerinden bölgedeki su medeniyetine ait örnekler tespit edilmiş, sonra da bu eserler kendi içerisinde tasnife tabi tutulmuştur. Böylece hayırseverlikleriyle ideal Müslümanlar olarak övül-

5 Örneğin, Şam şehri, hac kervanlarının Hicaz’a gidiş-gelişlerinde önemli bir merkezdir. Şehrin, hac kervanlarının konaklayabileceği büyüklüğe ulaşması vakıflar sayesinde olmuştur. Yine buna bağlı olarak Şam şehrinin ticarî potansiyeli zaman içinde hızla artmıştır. Bk. Richard van Leeuwen (1999: 191).

müş vakıf kurucularının, bölgede hangi alanlarda topluma hizmet götürdükleri tespit edilmiştir.

A-Silistre Sancağı'nda Yerleşme

Silistre ve Deliorman Bölgesi, eski çağlardan beri Türklerin hem batıya hem de Bizans'a yaptıkları akınların yolları üzerindedir. Bu yüzden bölge, Türk kavim ve boylarının geçiş ve barınak noktalarıdır. Nitekim Hunların, Bulgarların, Peçenek, Uz ve Kumanların buralara yerleşerek bölgenin Türkleşmesinde önemli rol oynadıkları bilinen bir gerçektir. XI- XIII. yüzyıllar arasında gerçekleşen bu olaylar sonrasında bölgenin yeniden fethi, Osmanlı Devleti tarafından gerçekleştirilmiştir (Cebeci, 1994: 1-2).

XIV. yüzyılda Tuna Nehri'ne ulaşmak, Osmanlı padişahlarının Rumeli fetihlerindeki amaçlarından birisi olmuştur. M.1389 yılında I. Kosova Savaşı'nda şehit edilen Murad Hüdâvendigâr'ın yerine Yıldırım Bayezid geçmiş ve o da Doğu Rumeli'de parlak zaferler kazanmaya başlamıştır. Nitekim kazanılan bu zaferler, Tuna Nehri'nin diğer tarafında oturan Eflak Prensi Mircea'yı rahatsız etmiş ve bu yüzden Osmanlı ülkesine doğru saldırıya geçmiştir. Eflak Prensi Mircea'nın, Tuna Nehri'nin beri yakasına geçerek Karınabâd Ovası'nı yağmalaması; Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid'i öfkelen-dirmiş ve M.1391 yılında Mircea'yı takip etmek üzere sefere çıkan padişah, ilk kez Tuna Nehri'ni geçerek Dobruca Bölgesi'ne ulaşmıştır. Fethin akabinde; Pravadi, Varna, Şumnu, Tırnova, Hazergrad ve Silistre şehirlerine İslam kültür ve medeniyetini yansıtan eserler yapılmaya başlanmıştır (Uzunçarşılı, 1998: 191-193).

Fetih sonrasında Anadolu'dan Rumeli'ye yapılan sürgünlerle bölgeye çok sayıda Yörük grubu yerleştirilmiştir. Konar-göçer hayat tarzını benimsemiş olan Yörükler, Osmanlı Devleti'nde dinamik bir fetih politikası oluşturmuştur. Devlet, konar-göçer Yörükleri Rumeli'ye göndererek, Rumeli'nin iskânında ve Türkleşmesinde faydalanmıştır (İnbaşı, 2000: 145). Şenlendirme esasına dayanan bu faaliyetler sırasında yeni yapıların oluşturulması için bir takım tahsisatlar da yapılmıştır. Dolayısıyla şenlendirme politikası bölgedeki Müslümanların hayatlarını kolaylaştırdığı gibi aynı zamanda bölgedeki yerel halk arasında İslam dininin yayılışını hızlandırmıştır.

Balkanlardaki bu gelişmelerde dolaylı olarak vakıfların da payı vardır (Barkan, 1954: 221).

Rumeli'nin fethinden sonra kendilerine boş topraklar arayan muhacirlere araziler verilmesi ve bunların fethedilen bölgelerde yaşamaya başlamaları bu bölgelerin kalıcı şekilde yurt edinilmesiyle sonuçlanmıştır. Ayrıca çok sayıda şeyhin bölgede zaviyeler oluşturması da devlet tarafından teşvik edilmiştir. Dağdan ve bayırdan toprak açarak, iskân edilemeyecek kadar ıssız ve tehlikeli yerlere yerleşerek işe başlayan azimli şeyh ve dervişler sayesinde bölgede kalıcı olmanın alt yapısı oluşturulmuştur. Böylece yeni açılan ve boş bulunan topraklar üzerinde şeyhlerin zaviyelerini tesis etmeleri; onları buldukları bölgeleri şenlendirme, imar ve iskân etme hususlarında yerleşimin bir parçası haline getirmiştir (Barkan, 1942: 297).

Sürgünler dışında devlet, askerî sınıf mensuplarına vakıf kurmaları konusunda teşvik, destek ve telkinlerde bulunmuştur. Padişahlar, hanedan üyeleri veya askerî zümre mensuplarının kuracakları vakıflar için zaman zaman tahsisatlar yaparak temliknâmeler vermiştir (İnalçık, 2010: 331; Genç, 2014: 15). Bilindiği gibi, Osmanlı devlet anlayışında; toprak ve reaya padişaha aittir. Bu yüzden padişahların devlete ait arazileri temliknâmelerle hanedan mensuplarına veya yönetici sınıfı mensuplarına daha doğrusu toplum menfaati için kullanacak kişilere tahsis etmelerinin önünde engel bulunmuyordu. Bahsedilen gruplara mensup kişiler, söz konusu arazileri ekip biçmeyeceğinden hariçten adam bulup getirme veya ıssız bir bölgede yeni bir köy kurarak orada yerleşim oluşturmak suretiyle işletmelerini harekete geçirmişlerdir (Barkan, 1980: 253).

Rumeli'de Osmanlı Devleti'nin kalıcı politikalar geliştirmesinde vakıfların önemli rolü vardır. Osmanlı vakıflarını kuran kişiler çoğunlukla padişahlar, hanedan mensupları veya yönetici sınıfı mensupları olduğundan bu kişiler devletin varlık sebebini vakıflar yoluyla gerçekleştirmişlerdir. Vakıflar amme hizmetlerine doğrudan doğruya iştirak eden özel teşebbüsler olduğundan bu kişiler vakıflar kurmamış olsalardı; eğitim, sağlık, altyapı, sosyal ve dini hizmetleri bizzat devletin kendisi temine mecbur kalacak, bu surette ise bütün amme hizmetlerin-

de vakıfların sağlayacağı nakdî yardımlar azalacaktır (Berki, 1968: 46). Bu itibarla vakıf kurmak isteyenler için devletin kolaylaştırıcı unsurları hazırlaması, aynı şekilde teşviklerle kişileri yeni yatırımlara yönlendirmesi önemli bir siyasettir.

Vakıf müesseseleri Allah'ın yarattığı kullara hizmet etmeyi amaç edindiğinden, ihtiyaç duyulan yerlere hızla yeni binaların yapılması, hayırseverlerin gayretleriyle mümkün olabilmıştır (Cebeci, 1994: 128). Çünkü vakıf ruhunun arkasında Müslümanların iyiliği yayma, ihtiyaç sahiplerini koruma düşünceleri bulunduğundan hayırseverler, fani dünyayı yeni bir fırsat yeri olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla ölümlü insan oğlunun, dünyanın boşuna yaratılmadığını onun, karşılığı öbür dünyada alınacak *ekmeye elverişli bir tarla* olduğunu bilmesi; Müslümanları, asırlarca sürececek güzel hasletlere yönlendirmiştir.

Osmanlı yönetim felsefesine göre insan; yaratılanların en şereflişidir. O, yaratılışı gereği medenîdir. O halde insan geçimini temin edebilmek ve hayatını sürdürebilmek için diğer insanlara muhtaç bir varlıktır. Çünkü toplum hayatını sürdürebilmek ancak dayanışma ve yardımlaşmayla mümkündür (Yediyıldız, 2002: 188). Osmanlı anlayışına göre toplum fertleri birbirinden farklı olduğuna göre onların maddî kazançları da birbirinin aynısı değildir. Bu yüzden toplum fertleri arasında geliri olmayan veya geliri az olanların karnını doyurmak, ihtiyaçlarını görmek erdem sahibi kişilerin görevidir. Kısacası vakıflar, erdem sahibi kişilere; millete amme hizmetlerinde yardımcı olabilmeye bahtiyarlığını bahşetmiştir (Berki, 1968: 46).

Sonuçta, dinin emrettiği hayırsever ve yardımsever erdem sahibi kişilerin Osmanlı devrinde sayıca fazla olması onların, öbür dünya fikrini hiç akıllarından çıkarmadıklarını ortaya koymaktadır. Başka bir açıdan değerlendirildiğinde; Osmanlı toplumunun yaşantısında dinî prensiplerin etkisinin fazla olması, onların vakıflar veya diğer yardım müesseseleri ile sosyal grupların dünya görüşlerini şekillendirdiğini göstermektedir.⁶

6 Osmanlı toplumunda vakıf hayırseverliğinin kaynakları, Kur'an-ı Kerim ayetleri ve Peygamber efendimizin sözleridir. Nitekim; "bir insan vefat ettiğinde amel defteri kapanır. Defter-i â'mâlî kapanır. Sadece sadaka-i câriyesi, ilmî bir eseri ve kendisine duâ edecek hayırlı bir evlat bırakanların defter-i â'mâlî müstesnâ" hadisi sıkça öne çıkarılmıştır. Bk. M. Emin Maksudoğlu (2003: 89).

B-Arşiv Kaynaklarına Göre Silistre'de Su Vakıfları

Çalışmanın bu kısmında, Silistre Sancağı'nın su vakıfları bakımından nasıl bir yer olduğu, hangi türden su vakıflarının daha fazla kurulduğu sorularına cevap bulunacaktır. Akarsuların bol, ulaşımın kolay olduğu Silistre Bölgesi'nde su ile ilgili vakıf yatırımlarının hangi alanlardan teşekkül ettiğini evkaf ve tahrir defterlerinden tespit etmek mümkündür. Bunların yanında vakfiye kayıtlarında da bir takım bilgiler vardır.

İslam hukukunun kurallarını Hanefi mezhebine göre uygulayan Osmanlı Devleti suyun mübah olduğunu kabul edip onu, herkesin kullanımına açmıştır. Esasında ibadet için temizliğin şart koşulması, bunun da belirli kaidelere bağlanması, Müslümanların gerçek temizliğin su ile olacağına inanması doğal olarak yeme-içme ve temizlik için su temin eden vakıf tesislerinin artmasına yol açmıştır (Önge, 1986: 23). Zaten İslam hukukuna göre denizler, göller, nehirler ve yer altı suları aynı statüde olduğundan, başkasının zararına olmadığı müddetçe bunların kullanımı herkese serbest bırakılmıştır. Devletin kamu yararına suyu kullanmadığı durumlarda halkın özel mülkiyet olarak suları kullandıktan sonra geri kalanı toplumun istifadesine sunması bir gerekliliktir.

Belli bir bölgedeki su kanalları, kuyular, çeşmeler, sebiller, değirmenler, hamamlar gibi doğrudan su ile çalışan tesislerin mülkiyet sahipleri suyun kaynağından itibaren geçtiği noktalardaki suyu, paydaşları ile paylaşmak zorundadırlar. Yani özel mülkiyete ait bir araziden çıkan su, daha sonra başkasının toprağından geçeceği için hak sahipleri (toprak sahibi) olarak suyu engelleme yetkileri yoktur. Osmanlı uygulamasında özel mülkiyetlerde suyu kullanma hakkı; miras ve vasiyet konusu olabilmekle birlikte, bu hak satılmaz, devredilemez veya hayır olarak bağışlanamazdı. Bütün bunlara rağmen, Osmanlı uygulamasında ister özel mülkiyette, isterse vakıf mülkiyetinde olsun, su mâliklerinin sulama amacıyla suyu sattıklarına dair bazı örnekler vardır (İnalçık, 2009: 437).

Osmanlı klasik döneminde vakıf ve mülk suların çeşmeleri kontrol altına alınmadığından çoğu zaman boşa akan suların, mahalle aralarında bataklık ve çamur alanları oluşturduğu ifade edilmektedir. Su sistemlerinde lüleler icat edilinceye kadar boşa akan çeşme sularının

batak ve çamur alanlar oluşturduğu şehirlerin genel görünümüne yansımıştır. İstanbul mahalleleri de bundan farklı değildir. Bu yüzden İstanbul için ifade etmek gerekirse; şehirin fetihden sonraki dönemde şehir suları için bendlerin yapılması önemli bir aşamadır.⁷ Nitekim II. Osman devrinde İstanbul'da Belgrad Ormanı'ndaki vadilere yeni bendler yapılarak suyun daha düzenli şekilde kullanılması yönünde adımlar atılmıştır. Aynı şekilde yapılan bendlere su hapsedilerek gerektiğinde bunu mahallelere yönlendiren sistemlerle, şehir halkının su sorunu c z lm şt r. Bendler, şehirin su temininde yeni bir dönemi simgelemekle birlikte, *şehr-i İstanbul*'un yüksek kesimlerine suyu götürebilmek için ayrıca, su basıncını arttıran su terazilerine ihtiyaç duyulmuştur. Özellikle kış mevsiminin kurak geçtiği senelerde İstanbul'da su sıkıntısı bendlere tutulan sularla c z lebiliyordu. Böyle durumlarda hemen hemen her ferdin başvurduğu sürekli c z m yolları da vardı. Örneğin her evin bahçesinde bulunan su kuyularından bakralarla su c kmek en kolay c z m yollarından birisiydi. şehir sakinleri temizlik, yemek-içmek gibi zarur  ihtiyaçların karşılanamadığı durumlarda, çoğu zaman içimi zor sert kuyu sularını veya bendlere dolan suları tercih ederlerdi (Yurdakul, 2012: 303).

Silistre Sancağı'nda suyun insanoğlu tarafından nasıl kontrol edildiğine, su kaynakları üzerinde inşa edilmiş vakıf yapılarını takip edilerek cevap verilebilir. Silistre şehir merkezinde su vakıfları ile ilgili çok sayıda yapı göze çarpmaktadır. XVII. yüzyılda Silistre şehri, Tuna Nehri kıyısında, yeşiller içerisindeki bağları, bahçeleri, mesire yerleri, seyir alanları ile dikkat c kmektedir. Tuna Nehri'ne bakan Vişnie, Kendikopan, Karaağaç, Akeşme, Arslanlı eşme mesire alanları dışında, bölgedeki Pasdırma Adası yaz mevsiminde en fazla ilgi gören yerlerdir (Evliya Çelebi III, 1999: 193).

Evliya Çelebi, Silistre şehrinin yanından akan Tuna Nehri'ni uzun uzun anlatmaktadır. Evliya'ya göre, Silistre şehri *bir su şehridir*. Sancak merkezi olan Silistre, Tuna Nehri'nden g c alarak zamanla idar  ve iktisadî açılardan büyüyüp gelişmiştir. Nitekim

7 İstanbul'un su sistemleri dört dönemde incelenmektedir. Bunlar sırasıyla; Roma ve Bizans dönemi, fetih sonrasındaki gelişmeler, bendler dönemi ve sonucusu da XIX. yüzyılda şirketler dönemi olarak isimlendirilir. Bk. İlhami Yurdakul (2010: 351).

o dönemde Silistre şehrindeki bedesten, d kk nlar, hanlar ve kervansaraylardaki ticarî hareketlilik şehirin nehir ekonomisine dayalı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda İvaz Paşa'nın yaptırdığı 52 dükkânı ve bitişiğindeki bedesteni ve Saraçhane civarındaki 45 dükkânı, değirmenleri, buzhane ve çiftlikleri, başlı başına Silistre şehrinin yanı başından akan Tuna Nehri'nin stratejik önemine bağlı olarak kurulmuş ve yine suyun oluşturduğu iktisadî güce bağlı olarak işletilmişlerdir (VGMA, 624: 373-375)XVII. yüzyılda İvaz Paşa'nın vakıf yapılarının oluşturulmasında hangi gerekçeler etkili olmuştur? Sorusu üzerinde biraz daha durmak gerekmektedir. XVII. yüzyılda Silistre şehri, ticarî açıdan büyük potansiyele sahiptir. şehirde kıymetli ürünlerin satıldığı bedesten, yabancı tüccarların konakladığı hanlar ve çarşıdaki ticarî hareketlilik bunu doğrulamaktadır. Asıl olarak, Silistre'nin sancak merkezi olması ve Tuna Nehri  zerindeki konumu, ticarî ve askerî anlamda şehri hareketlendirmiştir. Asker  açıdan şehir; sağkol yol sistemi üzerinde bulunmasından dolayı silah ve sefer lojistiğinin en önemli limanı haline gelmiştir. Ticarî anlamda ise şehir, ağırlıklı olarak askerî kesimin ve devletin ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik sektörlerle ön plana çıkmıştır. Bu yüzden şehirde, nehir taşımacılığında birbirine bağlı sektörler gelişmeye başlamıştır. Asker  faaliyetler dışında balıkcılık, gemi yapımı ve Eflak Bölgesi'nden getirilen tuz ticareti şehirde hareketlilik oluşturur. Nitekim şehirde yapılan vakıf eserleri, bahsedilen sektörleri teyit etmektedir. Örneğin Hacı Murtaza Ağa'nın Eyüp'te yaptırdığı zaviyesi için Tuna Nehri kenarındaki 9 balıkcı d kk nını ve iskeledeki Gümrükhâne binasını vakfetmiřtir⁸ (VGMA, 738, s.79-84).

Benzer şekilde Türbe Mahallesi'nde Seyyid Hacı Ömer Efendi'nin Gümrükhâne yakınındaki   depo,   dükkân ve 15 odalı h nı, şehir limanına gelen tüccar ve yolcuların konaklamasında kullanılmıştır (VGMA, 731: 138).Seyyid Hacı Ömer Efendi bunların dışında Tuna Nehri kenarındaki Tahta İskele'de beş, Cami-i Atik Mahallesi'nde iki olmak üzere yedi tuzcu d kk -

8 Tersane-i  mire Emine Hacı Murtaza Ağa'nın Manisa'daki hamamını ve İstanbul'daki evlerini ve yalısını Silistre'nin Baylar Köyü'ndeki cami ve mektebine bağışlaması, şehirden kırsala doğru gelir akışının yaşandığını göstermektedir (VGMA, 738: 93-97).

nı vakfetmiştir (VGMA, 731: 140).Anlaşıldığı kadarıyla Seyyid Hacı Ömer Efendi şehrin tuz ihtiyacını hem toptan hem de perakende şekilde karşılamaktadır. Böylece Seyyid Hacı Ömer Efendi, Tuna Nehri’nden tutulan balıkların salamura edilmesinde kullanılan sanayi tuzunu da liman bölgesindeki vakıf dükkânlarında satmaktadır.

Tuna Nehri’nin suyundan faydalanan veya nehir kenarında kurulan vakıf binaları sayesinde gelirlerini vakıf hayratına aktaran başka hayırseverler de vardır. Bunların başında Özi Valisi Mehmed Paşa gelmektedir. Mehmed Paşa şehirde çok sayıda çeşme yaptırarak vakfının amaçları doğrultusunda faaliyette bulunmuştur (VGMA,626: 589). Şehir merkezini ihya eden Mehmed Paşa’nın eserleri, Tuna Nehri’nden gelen suyu, şehirdeki halkın hizmetine sunmuştur. Benzer şekilde Silistre Sancak Beyi Bali Bey, 100.000 akçeyi bağışlamış ve buradan elde edilen gelirle; Divane, Usen, Savan, Rahvan ve Baba Nehirleri kenarındaki çeşmeleri yaptırmıştır.⁹ Dolayısıyla Bali Bey’in amacı da Mehmed Paşa’ninkinden farklı değildir.

Silistre merkezindeki ilginç su vakıflarından birisi de Yağcızâde Osman Efendi’ye aittir. Şehirde yaşayan halkın hayatını kolaylaştırmak için Yağcızâde Osman Efendi, 10.000 kuruş vakfederek geliriyle cami, minare, köprü, kaldırım ve çeşme yaptırılmasını vasiyet etmiştir.¹⁰ Hayırseverliğin cinsiyeti olmadığına göre, Silistre’de hanedan üyesi kadınların da vakıf yatırımları vardır. Bu bağlamda Bezm-i âlem Valide Sultan’ın H.1261/1845 senesinde Silistre’de Gümrük binası yanındaki vakıf dükkânları şehir için önemli yatırımlardır (VGMA, 634, s.111).

9 Defterde, “*enhâr-ı der âb-ı Divane, enhâr-ı der âb-ı Usen, enhâr-ı der âb-ı Savan, enhâr-ı der âb-ı Rahvan ve enhâr-ı der âb-ı Baba*” başlıkları altında çeşmeler verilmiştir. Bk. TKGMA, TT., 561 Numaralı Mufassal Evkaf Defteri, v. 211.

10 VGMA, VGMA, 578: 251-252. Hayırseverliği ile tanınan diğer bir aile de Saturizâdelerdir. Şehirde bu aileye mensup üç kişinin vakıfları vardı. Bunlardan ilki; Mirâhur Mahallesi’nde bulunan, Saturizâde Hacı Osman Ağa’nın yaptırmış olduğu medrese ve mekteptir. Bir diğeri, Saturizâde Hacı Mehmed Ağa’nın vakıflarıdır. Sonuncusu ise Saturizâde Mustafa Ağa’nın vakıflarıdır. Bk. VGMA, 731: 28/115. İşleyiş hakkında bk. Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA), HAT. 51896 ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA), EV. d. 14188.

Şehirli eşrafın doğrudan su vakıflarına yönelik olmasa da Tuna Nehri kenarında vakıfları vardır. Eşraftan Halil Ağa’nın vakfettiği mülkleri, Silistre şehrinin tipik özelliklerini yansıtmaktadır. Halil Ağa önce 5.000 kuruşun dışında, kendi mülkü olan Yerköy, Tutrekan ve Silistre gümrük bölgelerinde binalar yaptırarak bağışlamıştır (VGMA, 746, s. 255). Görüldüğü üzere Silistre kaza merkezindeki hayırseverler, kurdukları vakıfları bir şekilde Tuna Nehri ile veya onun kenarında oluşan ticarî sektörlerle ilişkilendirmişlerdir. Tuna Nehri’nin, şehrin ticarî potansiyelini arttırdığının farkında olan vakıf kurucuları, bu doğal kaynaktan istifade etmesini bilmişlerdir. Nehir kenarında oluşan bu ticarî hareketliliğin başka anlamları da vardır. Şehir merkezinde ve liman bölgesinde inşa edilen yapıların bir şekilde su ile ilişkilendirilmiş olması dışında, vakıf kurucuları şehirde bölgesel imkânları, taleplerle örtüştürerek kazanca dönüştürmeyi başarmışlardır. Yukarıda ifade edilen İvaz Paşa, Tersane-i Âmire Emîni Hacı Murtaza Ağa, Seyyid Hacı Ömer Efendi, Özi Valisi Mehmed Paşa, Halil Ağa ve Bezm-i âlem Valide Sultan vakıfları Tuna Nehri’nin ticarî hareketliliğinden yola çıkılarak oluşturulmuşlardır. Söz konusu vakıfların mülkleri ağırlıklı olarak ticarî yapılardan oluşmuş olsa da bunların faaliyet alanları su ile bağlantılı sektörlerde.

Şimdiye kadar anlatılan Tuna Nehri kenarındaki ticarî yapıları ayrı tutarsak; Silistre Sancağı içerisindeki su vakıflarını iki grupta toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi şehir merkezinde suları kontrol eden vakıflardır. Çoğu zaman büyük bir külliye yapıları içerisinde yer alan sıra sıra dizilmiş vakıf çeşmeleri, şehirli halkın ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu konuda Evliya Çelebi; Akkapu, Saraçhâne, Bazaryeri, Kurşunlu, Haraççı ve Kuru çeşmeleri zikrettikten sonra; “... gerçi bu çeşmelere bu şehir ihtiyaç değildir. Zirâ Tuna deryası kenarında bir şehir-i mu’azzam olmağıla sahibül- hayrâtlar on yirde çeşme-i canperverler inşa etmişler” diyerek hayranlığını ortaya koymaktadır.¹¹

Silistre şehir merkezinde suyun bol olması bir taraftan yeni çeşmelerin yapılmasına diğer taraftan da eski çeşmelerin tamirine imkan sağlamıştır. Nitekim Herdem Şah Hatun’un, Eski Camii’nin çeşme ve su-

11 XIX. yüzyılda şehirdeki çeşme sayısı daha fazladır. Ahmet Köç (2015:65).

yollarına 2.000 akçelik gelirini vakfetmesi var olan sistemlerin işlerliğini sağlamaya yöneliktir¹² (TKGM, TT. 561, v. 61a). Benzer şekilde ibadet mekânlarının tamamlayıcısı olan şadırvanların bakımı için vakıflardan tahsisat ayrılmıştır. Silistre şehrindeki çeşme ve şadırvanlar dışında sebiller de vardır. Bu konuda Evliya Çelebi; "... ve cümle yirmi yerde sebil vardır. Gayri diyârların sebilleri gibi kârgîr ve mükellef ve müzeyyen binalar değildir ammâ mâh-ı Temmuz'da cânib-i vakıftan Tuna buzuyla âb-ı hayatların" bolluk ve berekete dönüştüğünü ifade etmektedir (Evliya Çelebi Seyahatnamesi III, 1999: 192). Demek ki şehirlerin su ihtiyacını karşılama görevi (pirinç yetiştirme veya büyük çaplı arazi ıslah projeleri dışında) Osmanlı Devleti'nin kaynak ayırarak yapması işler değildir. Bu tür projeler daha ziyade hanedan mensuplarının yada üst düzey yöneticilerin vakfettikleri paralarla organize edilmiştir (İnalçık, 2009: 438).

Osmanlı devrinde halkın su ihtiyacını daha çok mahalle aralarında yapılmış olan çeşmeler karşılıyordu. Defterlerde (*evkâf-ı çeşme-i ...*) şeklinde başlayan tek bir çeşme vakfı olabildiği gibi, kimi zaman da külliye tarzındaki binalar arasında çeşmelere tesadüf edilmektedir (TKGMA, TT. 561, v. 211b). Böylece günlük su tüketimini çeşmelerden temin eden mahalleli, ihtiyaçlarını karşılayabildiği için kendisini mutlu hissederken, hemen yanı başında daha konforlu hayat süren kişiler de vardı. Bu kişiler döşenen su sistemleri sayesinde evlerine kadar su getirtmiş varlıklı kişilerdir. Söz konusu varlıklı kişilerin konak ve sarayları, Tuna Nehri kıyısına bulunuyordu. Bu bağlamda Silistre'deki konak ve sarayların sahipleri; şehrin ileri gelenleri yani eşraf ve ayanlardır (Evliya Çelebi Seyahatnamesi III, 1999: 190).

Tuna Nehri kenarında, deyim yerinde ise suyun gözündeki bulunan Silistre şehri, suyun kolaylıkla mahalle aralarına taşınmasına imkan sağlamıştır. Nehir suyunu döşenen borular ve kanallar vasıtasıyla halkın ayağına götüren vakıflar, suyu israf etmeden tüketmişlerdir. Silistrelilerin hayatını kolaylaştıran alt yapı faaliyetleri sayesinde mahalle aralarına borular ve

kanallarla götürülen sular; çeşmelere, havuzlara sebiller ve şadırvanlara kadar ulaştırılmıştır. Nitekim suyun çeşmeler, sebiller, şadırvanlar ve su dolaplarına kâğır suyolları ile bağlanması, devletin projeleriyle değil, fertlerin şahsî motivasyonlarının harekete geçirilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Öte yandan vakıf sektörünün oluşturduğu su kanallarının yapım, tamir ve işletilmesiyle ilgili Silistre'de uzmanlaşmış meslekler de vardır. Nitekim şehirlerdeki vakıflarda sebiller, saka, suyalcu, bölükbaşı, dolapçı ve âbkeş gibi görevlilere rastlanmaktadır (Sağır, 2016:461).

Su vakıfları ile ilişkilendirilmesi gereken bir diğer yapı grubu da hamamlardır. Toplumun her kesiminin gidip geldiği hamamlarda, su kullanımını diğer yapılardan çok daha fazladır. Hamam vakıflarında görevli suyalcuları, hem gelen temiz suyu, hem de kullanılan atık suların giderlerinin kontrolünü, tamir ve bakımını yaparak maaşlarını almışlardır. Toplum sağlığı bakımından hamamların olmazsa olmazı temiz su olduğundan Osmanlı'da vakıf hamamları daha çok göze çarpmaktadır. Vakıf kurucularının hamamlardan elde ettikleri gelirleri, vakıflarına gelir olarak kaydettiklerinden, büyük vakıflar hamamlar inşa etmekten geri durmamışlardır. Bu bağlamda Silistre'de suyun bol olması çok sayıda hamamın kurulmasında önemli bir etken olarak gözükse de başka etkenler de vardır. Bunların başında hem hayırseverler, hem de yerel eşraf daha fazla gelir elde edebilmek için vakıflar kurmaya yönelmişlerdir¹³ (BOA, TT. 370/397a – TKGMA, TT., 561, v. 60b).

Silistreliler hayırseverler hamamlar dışında, köyleri ve kasabaları birbirine bağlayan yollar üzerinde köprüler kurma konusunda da önemli girişimlerde bulundular. Balkanlarda kışın yoğun yağın kar sularının baharda taşkınlar yapması için yollar üzerinde köprüler inşa etmek önemli bir gereksinimdir. Bölgedeki Rodop ve Koca Balkan dağlarına yağın kar sularının kontrol altına alınması; Tunca, Küçük ve Büyük Kamçı nehirlerinin üzerinde köprüler kurulması için vakıflar tesis edilmiştir.¹⁴ Vakıfların nehirler üzerinde sadece köprüler kur-

¹² Bu konuda pek çok örnek gösterilebilir. Pravadi Kazası'nda Kadı Bey Musluğu ve Atik Camii' Musluğu. Bk. TKGMA, TT., 561 Numaralı Mufassal Evkaf Defteri, v. 213b.

¹³ Silistre'de kurulan Nasuh Bey Hamamı'nın 17.000 akçelik geliri vardır. Bu gelir tek bir hamamdan elde edilmesi bakımından önemlidir (TKGMA, TT., 561, v. 60b).

¹⁴ "İâkin zikr olunan köprüyü mezburenin tuğyandan yıkılıb bina dan eser kalmayub gelen yolciyu geçirüb hizmet ederler" denmektedir (TKGMA, TT.86, v. 320b). Benzer şekilde Varna'da Kaz-

ması bölgedeki sorunları çözmemiştir. Aynı zamanda kış aylarında yağın yoğun yağışlar sonrasında nehir sularının yükselmesi, nehir kenarlarının kontrol altına alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu yüzden kırsal bölgelerdeki halkın köprücü yazılarak hizmet etmesi, bunun karşılığında *avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden* muaf sayılmışlardır. Bölgede istihdam edilen derbentçi, köprücü, gemici yazılmış hizmet erbapları yol açma, köprü tamir etme, bakım yapma, baharda yükselen su seviyesi karşısında köprü bulunmayan yerlerde halkı karşı tarafa geçirme ve mallarını nakletme görevlerini ifa etmişlerdir.¹⁵ (Orhonlu, 1983: 27-72). Ulaştırma alanında reayanın derbentçi, köprücü, gemici yazılmış olması köprüler kuran, bakım ve onarım yapan vakıfların olmasını engellememiştir.¹⁶ Örneğin Silistre’de Yağcızâde Osman Efendi ve Süleyman bin Hacı Ali’nin vakıfları gelirlerini köprü tamirine ayırmışlardır.¹⁷ (TKGMA, TT., 561, v. 61b- VGMA, Defter nr. 578, s.251-252). Görüldüğü üzere Silistre Bölgesi’nin yaşanabilir bir mekân haline getirilmesi, maddî ve manevî açılardan belirli bir birikimin neticesinde ulaşılan bir durum olmakla birlikte, büyük oranda vakıf müesseselerinin gayretleriyle gerçekleşmiştir.¹⁸

Silistre’ye özgü su yapılarından bir diğeri ise değirmenlerdir. Evliya Çelebi’nin anlatımına bakılırsa Rumeli’de su değirmenlerinin iki çeşidi vardır. Bunlardan ilki Anadolu’da hiç görülmeyen, sadece Tuna Nehri üzerinde kurulmuş olan seygar su değirmenleridir.¹⁹ Seygar su değirmenlerinden Tuna Nehri üze-

ganci İlyo, köyünden geçen Divne Çayı üzerine köprü yaptırarak yolculuk edenlerin hayatını kolaylaştırmıştır.

15 Silistre’de bulunan Derzi Köprüsü’nün 20 nefer köprücü reyası olup, bunlar tahrir defterine oldukları gibi kaydedilmişlerdir. İçlerinden vefat eden olursa, yine köprücü yazılan kişilerin oğulları arasından seçilerek hizmetin sürekliliği sağlanmıştır. Bk. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Şehircilik ve Ulaşım*, İstanbul 1983, s. 27-72.

16 Karınâbâd Kazası’nda Dobal Köyü’nün “...*avarızhânenen muaf olup, köprü hizmeti dahi ederler deyü defter-i köhnede...*” kayıt olunduğu ifade edilmektedir. Bk. TKGMA, TT., 86, v.373a.

17 Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Yahya b. Nebi Vakfı, 11.000 nakit akçenin murabahasını köprü ve kuyu tamirine tahsis etmiştir. Bk. TKGMA, TT., 561, v.176b.

18 Örneğin Pravadi Kazası’nda Lonad veledi Hedi isimli gayrimüslim; “*Karye-i Kerestelü’de vaki’ Donud Köprüsü meremmetine*” para vakfının gelirlerini başlatmıştır. Bk. TKGMA, TT., 561, v.212a.

19 Silistre’de gördüğü değirmenleri anlatırken; “...*dâ’ima bu tarafı Tuna içindedir kim Tuna’nın girdâbi mahallidir kim bu mahalde azim gümler üzere yetmiş seksen aded un değirmenleri var kim ibret nümâ-yı vâcibü’s- seyrdir* demektedir. Bk. Evliya Çelebi Seyhatnamesi III., s.189

rinde 50’den fazla olduğu ve bunların şehirli halka hizmet ettiği yazar tarafından ifade edilmektedir. Bir diğere değirmen türü ise baharda gürül gürül akan nehirlerin üzerinde kurulmuş değirmenlerdir. Bu değirmenler aylık, sezonluk veya yıllık hizmet sürelerine göre defterlere kaydedilmişlerdir. Rumeli’nin su kaynağı potansiyelinin Anadolu’dan yüksek olması, zamanla bu değirmenleri daha cazip ve işletilmeye değer hale getirmiştir. Bu yüzden Doğu Rumeli’de Tuna, Küçük ve Büyük Kamçı nehirleri ve onların kolları üzerinde Osmanlı devrinde kurulmuş yüzlerce değirmeni bulmak mümkündür.²⁰ (TKGMA, TT., 86, v.252a).

Tuna Nehri kenarında veya Silistre kaza merkezinde oluşturulmuş su vakıfları bir taraftan şehirli halkın hayatını kolaylaştırırken, diğere taraftan da kırsal alanlarda ikamet eden halkın ihtiyaçlarını kolaylaştırmıştır. Bu nedenle Silistre Sancağı’ndaki su vakıflarının ikinci kısmını oluşturan örnekleri, şehir dışındaki kırsal bölgelerde kurulmuşlardır. Bugün olduğu gibi geçmişte de Silistre şehir merkezinin uzağındaki kırsal bölgelerde daha farklı bir hayat vardır. Şehir merkezinde yaşayan reayanın aksine, kırsalda yaşayan grupların Tuna Nehri’ne ulaşması, ondan istifade etmesi mümkün değildi. Bölgede Tuna Nehri’nin güzergâhı dışına çıkıldığında, coğrafi olarak yükselti birden artmakta, hal böyle olunca kırsalda yaşayan Yörük gruplarına su götürmek daha zor duruma gelmiştir. Bu bölgede suyun azalmaya başlaması, buralarda suya olan ihtiyacı çözmek için farklı programlar yürütmeyi gerektirmiştir. Bunun için vakıflar zor olanı başarmak, toplum fertlerinin mutluluğunu sağlamak amacıyla kırsal bölgelerde dağınık halde yaşayan kişilere farklı yöntemlerle hizmet götürmüşlerdir.

Bölgede konar-göçer hayatı sürdüren Yörük grupları, kendi obalarında yerleşirken, her obanın kendine ait hayvanlarını otlatdığı arazileri, tarımsal faaliyet yürüttükleri mülkleri vardır. Nitekim bu durum en güzel bölgeye verdikleri isimlerden anlaşılmaktadır.²¹

20 Benzer şekilde örnekler için bk. TKGMA, TT., 561, v.211a.

21 Silistre Sancağı’na bağlı Aydos Kazası’nda; Yörük, Yörük Mehmed, Akıncı, Zurnacı, Turgud; Ahyolu Kazası’nda; Şemsi, Memi, Budak, Küçük, Karaca, Kara Nasuh, Sinan, Osman, Saruhan, Mustafa, Ramazan, Kasım, Deli Ömer, Kemikçi, Sak Mustafa Obası göç eden kişilerin isimleriyle zikredildiğine göre bu durum bölgeye tam

Tahrir ve evkaf defterlerinde ilk bakışta tespit edilebilen; Çamurlusu, Hacı Kırk Bey, Evren, Caferci, İdris, Armudluca, Sinanoğlu, Su ve Derdlü kuyularının varlığı, devletin uyguladığı iskân siyasetinin ve vakıfların faaliyetlerinin temelini oluşturmuştur (BOA. TT.d. 215, v.81b ve v.87a). Vakıf kuran hayırseverler, büyük sürülere sahip Yörüklerin obalarda cemaatler halinde yaşarken, onların kırsal alanların kontrol ve iskânını sağlamalarına yardımcı olmuşlardır. Hayırseverler bunun için kışın yağın kar ve yağmur sularını depo etmek için hem su kuyuları kazdırmışlar, hem de sarnıçlar oluşturarak sürülerin sulanmasını kolaylaştırmışlardır²². Örneğin Silistre’de kuyu açmak ve kuyu tamir etmek için Bahri bin Hacı Ali (TKGMA, TT. 561, v.61b) gibi Kazgancı İlyo da para vakfetmiştir (TKGMA. TT. 561, v. 176a).

Doğu Rumeli coğrafyası içerisinde Evliya Çelebi’nin sularından övgüyle bahsettiği yerler pek çok iken, bölgeden güneye gidildikçe sulak alanlar azalmaktadır. 86 numaralı tahrir defterinde pınar ve su isimleriyle biten yer isimlerinin azalması, bu bölgenin daha kurak olduğunu göstermektedir (TKGMA. TT. d. 86, v.48a ve v. 56b). Güney Rumeli’deki tepelik kısımlarda, vakıflara duyulan ihtiyaçlar tıpkı Doğu Rumeli’deki ihtiyaçlara benzemektedir. Buralarda akarsuların az olduğu, yine yağmur sularını depolamak için kuyular açmak hayırseverlere kalmıştır.

manasıyla yerleşildiğini göstermektedir (TKGMA, TT., 561 v. 247b ve v.310a). Aynı şekilde cemaat isimleriyle de bölgeye tam manasıyla yerleşim söz konusudur. H.937/1530 tarihli ve 370 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri’nde; Arabacı Mustafa, Ayu Cemal, Barak, Başlamış, Bazarlıoğulları, Bostancioğulları, Caferci Kuyusu, Deli Musa, Derzi Ali, Ekmeç Yemez, Gebrin Musa, Halayıkçioğulları, Hasan Fakih, İnehan Veleği Ali, Kara Kasım, Kararmanoğlu Döllüğü, Kolak Kemal, Kulfal, Musa Veleği Yusuf, Musa Fakih, Nasreddin, Polafçı, Rahman, Saltuklar, Saruhan, Saruhanoğulları, Satı, Sevindik Veleği Mehmed, Seyyid Hızır, Emir bin Yakub, Yakub Sofu, Yörük Sinan, Yusuf Han, Yünlüoğlu cemaatlerinin kırsalda yaşadığı anlaşılmaktadır. Bk. *937/1530 Tarihli ve 370 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri*, Ankara 2001, s. 385-393.

22 Rumeli’de Rodop ve Balkan dağlarından gelen kar sularının oluşturduğu bolluk ve bereket kaynaklara yer isimleri olarak yansımıştır. Defterlerde suyu çağırıştran; Çamurlusu, Küçük Dülger, Dülger, Hüseyin, Kızılca İsmail, Eğerci Hayreddin, Karasu, İnehan pınarları kaydedilmiştir. Başka bir kaynaktan ise; Başpınar, Sinancık, Künk, Halalci, Adalı, Kısacık, Kara Yunus, Akça, Konacık, Orta, Kurt, Kara Büleñd, Turasan, Su Baktı, Kilit, İnehan, Gördün, Kazancı İsmail, Nalbant, Bayram, Osman, Dokuz, Kara Yusuf, Karçukuru, Ak, Bey, Delik, Halka, Abacı, Aka, Güdük, Koz Temur, Baş, Han pınarlarından bahsedilmektedir. Bk. TKGMA TT. 83, v. 116b ve v. 182a. Ayrıca bk. TKGMA. TT. 56 numaralı defter.

Eski devirlerden beri halkın ihtiyaçlarını karşılayacak kuyular ve sarnıçların tesis edilmesi bölgedeki halkın gerek beslenmesinde ve temizlik ihtiyaçlarının karşılanmasında gerekse sürülerin sulanmasında işe yaramıştır (Yurdakul,2010; 354).

Silistre’nin kırsalında nehir ve su kaynaklarının isimleri yerine, kuyu isimlerine rastlanması bölgenin tipik özelliklerini yansıtmaktadır. Örneğin; Oruç Hızır, İshak, Ali Fakih, Osman, Hızır, Kara İsa, Oruç, İsa, Kara Hüseyin, Divane Osman, Hacı Sinan, Doğanoglu, Nasuh, Obacı Hasan, Ahmet Bey, Tur Ali, Sarı Mustafa, Köse Sinan kuyuları ihtiyaçların farklılaştığını, dolayısıyla hayırseverliğin bölgeden bölgeye farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.²³ Sonuçta Silistre’nin kırsal bölgelerinde, yağmur sularını depo edilmek için kuyular gibi sarnıçlar açılması, buralarda yaşanabilir mekân oluşturmanın temel kriterlerinden birisi olmuştur.

Sonuç

Osmanlı devrinde vakıfların *ile’l- ebed* devam edeceği düşünülerek; vâkıfın vefatından sonra amel defterine sevap yazılmaya devam edilmesi planlanmıştır. Allah’ın rızasını kazanmak için hayırseverlerin kurdukları vakıflar, onlar için bir mutluluk kaynağı olmuştur. Kurulan vakıflardan istifade eden kişiler, hayırseverlere karşı kendini minnettar hissederek, vakıf kurucusunun iyiliğine ve dindarlığına şahit olmuşlardır. Bu yüzden vakıf teşkilatları, kurucularının gözünde halkın şükranını ve şâhâdetini kazanma vesileleridir.

Osmanlı devrinde Tuna Nehri’nin suyunu kullanarak iktisadî anlamda ekonomiye dönüştürebilen vakıfların sayısı bir hayli fazladır. Vakıflar gelir-gider dengesi üzerine tesis edildiklerinden sağlam akarlara sahip olmaları kaçınılmazdır. Aksi takdirde hizmet görmesi, istihdam ettiği personele maaş verebilmesi mümkün değildir. Bu itibarla Silistre merkezinde İvaz Paşa’nın yaptırdığı 52 dükkânı ve bitişiğindeki bedesteni ve Saraçhane civarındaki 45 dükkânı; Hacı Murtaza Ağa’nın Tuna Nehri kenarındaki 9 balıkçı dükkânı ve iskeledeki Gümrükhâne binasını vakfetmesi, bölgenin iktisadî faaliyetlerinde vakıfla-

23 Defterin pek çok yerinde su kuyularının ismine rastlanmaktadır. Bk. TKGMA. TT., 86, v.105a.

rın etkin olduğunun en güzel örneğidir. Öte yandan Seyyid Hacı Ömer Efendi’nin Gümrükhâne yakınındaki üç depo, üç dükkân ve 15 odalı hânı şehre gelen tüccarların konaklamasına; Bezm-i âlem Valide Sultan’ın gümrük binası yanındaki dükkânları da gemilerin getirdiği malları depolamaya yöneliktir. Yine şehir ileri gelenlerinden Halil Ağa’nın Yerköy, Tutrekan ve Silistre’deki gümrükhâne bölgesinde yaptırdığı dükkânları, Silistre Liman’ı bölgesinde vakıfların etkinliğini ortaya koymaktadır. Şehirdeki bir diğer vakıf ise Seyyid Hacı Ömer Efendi’ye ait olup şehirlinin ve şehir ekonomisinin önemli unsurlarından olan balıkların tuz ihtiyacını karşılamıştır.

Toplumda görülen ihtiyaç kavramının bölgeden bölgeye farklılık gösterdiği, Tuna Nehri kenarındaki Silistre’de açıkça görülebilmektedir. Silistre şehir merkezinde yaşayan halk için vakıflar; çeşmeler, sebiller, hamamlar, köprüler, değirmenler inşa ederken; çok uzaklara gitmeden, kırsal bölgelerde yaşayan Yörüklerin ihtiyaçları için daha çok kuyu, sarnıç ve çeşmeler inşa edildiği görülür. Bu yüzden Tuna Nehri vadisinden çıkılarak iç bölgelere gidildikçe Silistre Sancağı vakıflarının faaliyet alanlarında değişim yaşanmaktadır. Bölgedeki coğrafi yapıya bağlı olarak ihtiyaçların farklılaştığı ve bu değişime vakıfların da ayak uydurarak bölgenin ihtiyaçlarına uygun vakıf müesseseleri kurduklarına şahit olunmaktadır.

Vakıf müesseseleri ihtiyaçtan doğduğuna göre, kırsal bölgelerdeki Yörüklerin beklentileri; köprüler, değirmenler, hamamlar, çeşmeler ve sebiller kurulması yanında; esas olarak suya ulaşımın zor olduğu, su kıtlığının yaşandığı bölgelerde kışın yağın yağmur ve kar sularını tasarruflu kullanabilmek için sarnıçlar ve kuyular kazılmasıdır.

Toplum menfaatleri için gayret gösteren Silistre Vakıfları, bireysel ve toplumsal ihtiyaçları görebilmek için *Nehr-i azîm Tuna*’dan istifade etmeyi bilmişlerdir. Gerek Tuna Nehri üzerinde kurulan seyyar su değirmenleri gerekse Tunca, Küçük ve Büyük Kamçı nehirleri üzerindeki vakıf değirmenleri, suyun bereketinden istifade ettiklerini göstermektedir. İktisadî açıdan hamamlar, değirmenler ve çeşmeler en fazla gelir getiren su vakfı yapıları olduğundan bölgede, bunların yoğunluğu göze çarpmaktadır.

Evliya Çelebi, Tuna Nehri’nin kışın buz tutmuş kısımlarında yaşayan balıkların, bahar mevsimi ile birlikte lezzetlendiğini ifade ederek; şu *mâhîler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler*²⁴ diyerek sözünü bitirmiştir. Oysa örnekler gösteriyor ki, Osmanlı devrinde hayırseverler içinde yaşadıkları toplumların ihtiyaçlarının farkındadırlar. Bu yüzden yokluğunu hissettikleri veya olması gerektiğini düşündükleri şeyler için paralar tahsis eden Müslümanlar, Silistre’nin su kaynaklarını kullanarak vakıflar kurmuşlar, suyun oluşturduğu sektörlerden yararlanmayı bilmişlerdir. Özellikle Silistre şehir merkezinde ve liman bölgesinde inşa edilen yapıların büyük kısmının su ile ilişkilendirilmiş olması, vakıfların bölgesel imkânları taleplerle örtüştürerek kazanca dönüştürdüklerinin işaretleridir.

24 Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* III, İstanbul 1999, s.190

Kaynaklar

a-Defterler ve Arşiv Kaynakları

a.1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA):

BOA. TT. 20 Numaralı Tapu Tahrir Defteri

BOA. TT. 222 Numaralı Tımar İcmal Defteri

BOA. TT. 370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri

BOA. TT. d. 215 Numaralı İcmal Evkaf Defteri

-Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA):

BOA. HAT. 51896

BOA. EV. d. 14188

a.2. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKGM):

TKGM, TT. 83 Numaralı Tapu Tahrir Defteri

TKGM, TT. 86 Numaralı Tapu Tahrir Defteri

TKGM, TT. 561 Numaralı Mufassal Evkaf Defteri

a.3. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi(VGMA):

VGMA, 578 - VGMA. 624 - VGMA, 626 - VGMA. 634 - VGMA, 731 - VGMA, 738 - VGMA, 746

b-Basılı Eserler

Barkan, Ömer L. (1942). "Kolonizatör Türk Dervişleri". *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara. s. 279-386.

Barkan, Ömer L. (1953/1954). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler". İktisat Fakültesi Mecmuası XV, 1-4, İstanbul. s. 209-237.

Barkan, Ömer L. (1980). "Türk-İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller: İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıflarının Hususiyeti". *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler I*, Gözlem Yay., İstanbul. s. 249-280.

Berki, Şakir (1968). "Vakıfların Devlete Devletin Vakıflara Hizmeti", *Vakıflar Dergisi*, VII, Ankara. s.45-52.

Cebeci, Ahmet (1988). "Silistre Sancağı Vakıfları ve H.1006/1597 Tarihli Silistre Livası Vakıf Defteri". *Vakıflar Dergisi*, XX, Ankara. s. 453-466.

Cebeci, Ahmet (1994). *XVI. Yüzyılda Silistre Sancağı Vakıfları*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Çizakça, Murat (2009). "Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları". *Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet Araştırması*. TÜSEV. İstanbul. s. 21-31.

Evliya Çelebi (1999). *Seyahatname III*. (ed.Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı),Yapı Kredi Yay., İstanbul.

Genç, Mehmet (2014). "Klâsik Osmanlı Sosyal- İktisadî Sistemi ve Vakıflar". *Vakıflar Dergisi*, 42, s. 9-18.

Gökbilgin, M. Tayyib (1957). *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*. İstanbul.

Güneri, Hasan (1972). "Vakıf Suları ve Su Vakıfları". *Vakıflar Dergisi*. IX, Ankara, s. 67-79.

İnalçık, Halil (2009). "Osmanlılarda Su". *TDVİA*, 37, Ankara. s. 437-440.

İnalçık, Halil (2010). "Devlet, Toplum, Ekonomi". *Devlet-i 'Aliyye I*, İş Bankası Kültür Yay. İstanbul.

İnbaşı, Mehmet (2000). "Rumeli Yörükleri", *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri*. Ankara. s. 147-182.

Kayapınar, Ayşe (2015). "Osmanlı Döneminde Rumeli'de Bir Nahiye Merkezi: Pravadi". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXX, İzmir. s. 121-148.

Keskioğlu, Osman (1969). "Bulgaristan'da Bazı Türk Âbide ve Vakıf Eserleri". *Vakıflar Dergisi*, VIII, s. 311-328.

Keskioğlu, Osman- A. Talha Özyaydın (1983). "Bulgaristan'da Türk-İslam Eserleri". *Vakıflar Dergisi*, XVII, s. 109-140.

Köç, Ahmet (2015). "1828-1829 Rus İşgali Sonrasında Silistre Vakıflarının Vaziyeti". *Vakıflar Dergisi*, 43, Ankara. s. 59-76.

Leeuwen, Richard van (1999). *Waqfs and Urban Structure: the Case of Ottoman Damascus*. Leiden-Brill.

Maksudoğlu, M.Emin (2003). "Osmanlı Vakıf Uygulamasından Bazı Örnekler". *Diyanet İlmî Dergi*, 39, s. 87-100.

Martal, Abdullah (2010). "Suyolcu". *TDVİA*, 38. Ankara, s. 1-2

Memişoğlu, Hüseyin (1995). *Bulgaristan'da Türk Kültürü*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. Ankara.

Orhonlu, Cengiz (1983). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik ve Ulaşım*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. İzmir.

Önge, Yılmaz (1983). "Vakıf Müessesinde Su ve Önemi". *Birinci Vakıf Haftası Bildirileri*. Ankara. s. 23-34.

Sağır, Yusuf. (2016). "Osmanlı Su Vakıfları". *Tarihin Peşinde*, XV, s. 445-473.

Selçuk, Hava (2013). "Ziştovi ve Yaş Anlaşması Arasında Tuna Kıyısında Bir Osmanlı Kenti: Silistre (1791-1793)". *Turkish Studies*, 8/5, İlkbahar, s. 645- 674.

Uzunçarşılı, İsmail H. (1998). *Osmanlı Tarihi I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Yediyıldız, Bahaeddin (2002). "Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış", *Türkler X*, Yeni Türkiye Yayınları, , s. 183-215.

Yediyıldız, Bahaeddin (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*. T.T.K. Yayınları. Ankara.

Yurdakul, İlhami (2010). "İstanbul'da Suyun Hikâyesi"(XIX. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar). İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine İstanbul. (ed.) Feridun M. Emecen, Kitabevi. İstanbul. s. 351-362.

Yurdakul, İlhami (2012). "İstanbul'da İçme Suyu Kültürü". *I. Türk Mutfak Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, (haz.) Arif Bilgin- Özge Samancı. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları. Bilecik. s. 299-310.